

УДК 632.125:336.7:332.3
(477.53)

© 2016

ВПЛИВ ДЕГРАДАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА НОРМАТИВНУ ГРОШОВУ ОЦІНКУ ОРНИХ ЗЕМЕЛЬ

О.В. Ходаківська,
кандидат
економічних наук

Н.А. Солов'яненко

А.П. Матвієнко

Національний науковий
центр «Інститут аграрної
економіки»

Мета. Вивчити вплив деградаційних процесів на нормативну грошову оцінку, здійснити її перерахунок за умовного вилучення малопродуктивних і деградованих ґрунтів зі складу орних земель. **Методи.** Статистико-економічний, абстрактно-логічний, порівняльного аналізу, розрахунковий. **Результати.** Установлено, що за умовного вилучення зі складу орних земель деградованих і малопродуктивних ґрунтів підвищується нормативна грошова оцінка ріллі. **Висновки.** Підвищення показників нормативної грошової оцінки ріллі за умов вилучення деградованих та малопродуктивних ґрунтів з орних земель матиме екологічний та економічний ефекти. Це сприятиме збільшенню орендної плати за земельні паї, надходженню податків за землю до місцевих бюджетів.

Ключові слова: деградаційні процеси, малопродуктивні ґрунти, нормативна грошова оцінка, розорювання, екологічний стан, орні землі, умовне вилучення, класифікація.

Інтенсивне використання сільськогосподарських угідь Полтавської області призвело до погіршення їх екологічного стану, зниження родючості ґрунтів і поширення деградаційних процесів, які завдають шкоди земельним ресурсам, негативно діють на якісні характеристики ґрунтів. Їх розвиток знижує врожайність сільськогосподарських культур і впливає на показники нормативної грошової оцінки орних земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема захисту земель від деградаційних процесів, розвитку сталого землекористування на екологічних засадах присвячено роботи Д.І. Бабміндри, Д.С. Добряка, О.П. Канаша, В.М. Кривога, В.В. Медведєва, А.Г. Мартина, І.А. Розумного, А.М. Третяка та ін. Проте малодослідженим залишається питання впливу

деградації ґрунтів на показники нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь.

Мета досліджень — вивчити вплив деградаційних процесів на нормативну грошову оцінку та здійснити її перерахунок за умовного вилучення малопродуктивних і деградованих ґрунтів зі складу орних земель на прикладі Зіньківського та Шишацького районів Полтавської області.

Методи досліджень. Статистико-економічний, абстрактно-логічний, порівняльного аналізу, розрахунковий.

Результати досліджень. Полтавська область розміщена в лісостеповій зоні центральної частини України. В її ґрунтовому покриві найбільші площі займають чорноземи типові та чорноземи опідзолені, яким властива висока природна родючість через

високий уміст гумусу. У середньому кількість гумусу у шарі 0–20 см становить 3,3–4,2%. При цьому ґрунтовий покрив значно піддається водній і вітровій ерозіям [1]. За даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», в області налічується близько 517,7 тис. га еродованих земель, зокрема 420,3 тис. га ріллі (23,8% від загальної площі ріллі), з них водній ерозії піддається 369,3 тис. га, вітровій — 51 тис. га. Тобто, з одного боку, у ґрунтовому покриві переважають родючі чорноземні ґрунти, а з другого — процеси деградації ґрунтів охоплюють значну частину території області.

Інтенсивне сільськогосподарське використання земель, недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства, унесення недостатньої кількості органічних і мінеральних добрив призводять до зниження родючості ґрунтів. За даними Держгеокадастру України, сільськогосподарська освоєність Полтавської області становить 79,5%, розораність сільськогосподарських угідь — 81,9%. Надмірна розораність погіршує екологічний стан території, посилює ерозію ґрунтів.

Деградовані й малопродуктивні ґрунти в Україні, внесені до складу орних земель, займають понад 19% їхньої площі. Не враховуючи екологічних втрат, їх використання щороку завдає збитків на кожному гектарі, оскільки виробничі витрати не компенсуються одержуваними врожайми [2].

Так, скажімо, у Канаді розроблено уніфіковану систему класифікації земель за їх придатністю для сільськогосподарського використання, яка побудована на визначенні факторів, що обмежують використання земель [3].

В Україні розроблено класифікацію ґрунтів, що є системою їх розподілу на самостійні і водночас взаємопов'язані групи за встановленим комплексом найістотніших властивостей для впорядкування відомостей про їх природний і агропромисловий ресурси та раціональне використання [4].

Дієвими заходами щодо усунення природної та антропогенної деградації земель є вилучення з інтенсивного сільськогосподарського використання деградованих і малопродуктивних ґрунтів. Коригування структури сільськогосподарських угідь у бік зменшення їхньої розораності сприятиме зниженню інтенсивності ерозійних процесів, істотному поліпшенню водного балансу

території, здешевленню ґрунтоводоохоронних заходів [5].

Не менш важливими є проведення меліоративних заходів, спрямованих на поліпшення хімічних і фізичних властивостей ґрунтів, збереження та підвищення їх родючості, формування збалансованої раціональної структури угідь. До меліоративних заходів належать залуження та залісення, здійснення яких регламентується положеннями Закону України «Про меліорацію земель» (ст. 5, 8) [6].

У 1985 р. Інститутом землеробства УААН у співпраці з іншими науковими установами було розроблено контурно-меліоративну організацію території, впровадження якої мало б забезпечити захист земель від водної й вітрової ерозій, їх раціональне використання й охорону, оптимізувати структуру сільськогосподарських угідь. Уперше в Україні було знайдено системний підхід до розв'язання проблеми формування екологічно стійких агроландшафтів, запобігання водноерозійним процесам, підвищення родючості ґрунтів, поліпшення природного середовища. Така система землеробства з контурно-меліоративною організацією території мала охопити близько 14 млн га сільськогосподарських угідь, але зазначені роботи не виконано навіть на половині цієї площі [7].

У результаті проведення земельної реформи було розпайовано значну частину деградованих і малопродуктивних угідь. Паювання земель проведено на основі нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, здійсненої у 1995 р. на всіх аграрних підприємствах України, і доведено до власників ділянок та землекористувачів. У сертифікатах, виданих кожному члену колективного сільськогосподарського підприємства на право на земельну частку (пай), зазначено вартість земельного паю на підставі нормативної грошової оцінки земель цього підприємства.

Грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення всіх сільськогосподарських підприємств України (оцінка орних земель, земель під багаторічними насадженнями, сіножатями, пасовищами) здійснено за методикою, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213, Порядком грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів, затвердженим спільним наказом Держкомзему

України, Держкоммістобудування України, Мінсільгосппроду України та Української академії аграрних наук від 27 листопада 1995 р. № 76/230/325/150 зі змінами згідно з наказом від 27.01.2006 № 18/15/21/11. Постановою КМУ № 951 від 08.08.2001 р. у тексті методики слова «у карбованцях» замінено словами «у гривнях» [8, 9]. У назві та тексті методики слова «грошова оцінка» замінено на «нормативна грошова оцінка» згідно з Постановою КМУ № 843 від 05.07.2004 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». Цією самою постановою змінено назву методики та вилучено слово «тимчасова». Нині цей документ має назву «Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів».

Методичні положення методики залишено без змін.

В основу визначення показників нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення покладено диференціальний рентний дохід, який створюється під час виробництва зернових культур і визначається за даними економічної оцінки (ці культури вирощують майже на всіх ґрунтах, і в структурі посівних площ вони мають найвищу питому частку).

Дослідження щодо коригування показників нормативної грошової оцінки ріллі умовним вилученням деградованих і малопродуктивних ґрунтів проведено на прикладі Зіньківського і Шишацького адміністративних районів Полтавської області, які належать до 06 і 07 земельнооцінних районів

1. Умовно вилучені деградовані та малопродуктивні ґрунти Зіньківського і Шишацького районів Полтавської області

Ґрунти	Шифр ґрунту	Пропонується до використання
Дерново-прихованопідзолисті і дернові слаборозвинені ґрунти на перевіюваних пісках	001	Непридатні для використання в складі орних земель, належать до земель лісгосподарського призначення. Вибірково можна використовувати під пасовища із суворо нормованим випасом
Дерново-підзолисті та дернові неоглеєні і глеюваті ґрунти на піщаних відкладах	005 006	Доцільно використовувати в сидеральних сівозмінах. Придатні під хмільники
Дерново-підзолисті оглеєні засолені ґрунти, те саме, що слабозмиті ґрунти	020 021	У складі орних земель можна використовувати під овочеві та кормові культури
Ясно-сірі і сірі опідзолені середньозмиті ґрунти	038	Використовувати в ґрунтозахисних сівозмінах, крутосхиліві ділянки — під пасовища або постійне залуження
Темно-сірі опідзолені і реградовані ґрунти та чорноземи опідзолені і реградовані сильнозмиті	051	Використовувати під пасовища або постійне залуження. Розмиті крутосхиліві ділянки — під залісення
Чорноземи типові і чорноземи сильнореградовані сильнозмиті	057	На схилах крутизною менше 10° ґрунти придатні для використання в ґрунтозахисних сівозмінах. Крутосхиліві розмиті — під лісосмуги
Чорноземи на пісках незмиті та слабозмиті	092	Придатні для використання під багаторічні насадження, у ґрунтозахисних сівозмінах — під багаторічні трави
Лучні, чорноземно-лучні і каштаново-лучні середньо- і сильносолонцюваті засолені ґрунти; те саме в комплексі із солонцями	135 136	Використовувати переважно як сіножаті. Залучення до орних земель можливе за умови хімічних меліорацій
Лучно-болотні, мулуватоболотні і торфувато-болотні неосушені ґрунти	141	Потребують проведення спеціальних меліорацій
Лучно-болотні, мулуватоболотні і торфувато-болотні неосушені ґрунти	143	Непридатні для сільськогосподарського використання. Потребують регенерації (самовідновлення природним способом)
Солонці лучні неглибокі і середньоглибокі солончакові	163	Потребують хімічної меліорації

Джерело. За даними Інституту «Укрземпроект» (нині Науково-дослідний та проектний інститут землеустрою).

(районування проведено під час здійснення економічної оцінки земель).

Зі шкал оцінки ріллі за ефективністю вирощування зернових культур взято показники диференціального рентного доходу (основного критерію оцінки) в аспекті агро-виробничих груп ґрунтів [10].

В адміністративних районах умовно вилучено зі складу ріллі площі ґрунтів із низьким диференціальним доходом (а на деяких ґрунтах — із від'ємним), які за класифікацією придатності для вирощування сільськогосподарських культур, зокрема зернових, належать до IV та V класів (згідно зі шкалою придатності Лісостепової Лівобережної провінції, до якої належать досліджувані райони Полтавської області) [2]. Площа таких ґрунтів у Зіньківському районі становить 3961 га, Шишацькому — 675 га. Переважно це ґрунти легкого гранулометричного складу, слабозвинені на пісках, реградовані сильнозмиті, засолені, середньо- і сильносолонцюваті, лучно-болотні, мулуватоболотні, солонці, торфувато-болотні (табл. 1).

Після умовного вилучення зазначених ґрунтів у адміністративних районах перераховано основний критерій нормативної грошової оцінки — диференціальний рентний дохід.

Згідно з Порядком Грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів [9] диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель в аспекті адміністративного району визначається за формулою:

$$P_{дн(р)} = P_{дн(у)} \cdot P_{д(р)} \cdot P_{д(у)}, \quad (1)$$

де $P_{дн(р)}$ — диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель по адміністративному району, ц; $P_{дн(у)}$ — диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель по Україні, ц; $P_{д(р)}$ — диференціальний рентний дохід за економічною оцінкою з виробництва зернових культур на орних землях по адміністративному району, грн; $P_{д(у)}$ — диференціальний рентний дохід за економічною оцінкою з виробництва зернових культур на орних землях за оцінкою цих угідь по Україні, грн.

До диференціального рентного доходу з 1 га орних земель, визначеного за формулою, додається абсолютний рентний дохід (постійна величина, визначена по Україні на 1 га угідь на період 1995 р. — 1,6 ц), що становить загальний рентний дохід ($P_{здн}$).

Нормативну грошову оцінку 1 га орних земель адміністративного району визначають за формулою:

$$Г_{оз} = P_{здн} \cdot Ц \cdot T_k, \quad (2)$$

де $Г_{оз}$ — нормативна грошова оцінка 1 га орних земель адміністративного району, грн; $P_{здн}$ — загальний рентний дохід на орних землях по адміністративному району, ц; $Ц$ — ціна 1 ц зерна, грн; T_k — термін капіталізації рентного доходу (у роках), установлений на рівні 33-х років (за чинною методикою).

Після перерахунку диференціальний рентний дохід з 1 га в Зіньківському районі збільшився на 32,2 грн, Шишацькому — на 37,3 грн і становить 447,4 і 465,8 грн відповідно.

2. Розрахунок нормативної грошової оцінки 1 га ріллі по Зіньківському і Шишацькому районах

Показник	Значення показника	
	Зіньківський	Шишацький
Диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель по адміністративному району (перерахований), грн	447,4	465,8
Диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель	7,4	7,4
Диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель по Україні, грн	348,7	348,7
Диференціальний рентний дохід з 1 га орних земель, ц	9,5	9,9
Абсолютний рентний дохід	1,6	1,6
Загальний рентний дохід, ц	11,1	11,5
Термін капіталізації, років	33	33
Ціна 1 ц зерна, грн	12,5	12,5
Грошова оцінка 1 га, грн	4579	4744

Джерело. Розраховано авторами згідно з Порядком нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення (додаток 2, табл. 2.9).

У табл. 2 наведено розрахунок нормативної грошової оцінки ріллі за новим диференціальним доходом.

Після перерахунку нормативна грошова оцінка 1 га ріллі по Зіньківському району збільшилася до 4579 грн (проти 4396 грн у 1995 р.), по Шишацькому району — до 4744 грн (проти 4411 грн у 1995 р.).

З 2000 р. грошова оцінка земельних ділянок щороку станом на 1 січня уточнюється на коефіцієнт індексації, порядок проведення якої затверджується Кабінетом Міністрів України згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2000 р. № 783 «Про проведення індексації грошової оцінки земель».

З 1 січня 2012 р. чинною є Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2011 р.,

згідно з якою до показників нормативної грошової оцінки ріллі (з урахуванням індексації) застосовують коефіцієнт 1,756.

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, кумулятивне значення коефіцієнта індексації нормативної грошової оцінки ріллі на 01.01.2016 р. (з 1995 р.) становить 4,796.

Показники нормативної грошової оцінки 1 га ріллі за чинною методикою з урахуванням коефіцієнтів індексації по Зіньківському і Шишацькому районах становлять 37022 грн і 37148 грн відповідно.

На основі проведених розрахунків (за умовного вилучення деградованих і малопродуктивних ґрунтів) грошова оцінка ріллі в Зіньківському і Шишацькому районах підвищилася до 38563 і 39953 грн відповідно.

Висновки

Важливими напрямками забезпечення раціонального використання та охорони земель є захист ґрунтів від деградації, збереження та відтворення їх родючості, оптимізація сільськогосподарського землекористування через вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель.

Значну частину сильноеродованих і деградованих земель потрібно трансформувати в природні кормові угіддя. На територіях з поширенням вітрової ерозії ґрунтів слід провести заліснення, насадити полезахисні лісові смуги, що посилить їх екологічну

стійкість, дасть змогу збільшити частку лісів у загальную земельному фонді.

У регулюванні земельних відносин важливу роль відіграє нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення.

Підвищення показників нормативної грошової оцінки ріллі за умов вилучення деградованих і малопродуктивних ґрунтів з орних земель матиме екологічний та економічний ефекти. Це сприятиме збільшенню орендної плати за земельні паї, надходженню податків за землю до місцевих бюджетів.

Бібліографія

1. Довбиш Л.О. Малопродуктивні та деградовані землі: проблеми та перспективи//Л.О. Довбиш//Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. — 2010. — № 3. — С. 165.
2. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологобезпечного використання. — 2-ге вид. допов./Д.С. Добряк, О.П. Канаш, Д.І. Бабміндра, І.А. Розумний. — К.: Урожай. — 2009. — 464 с.
3. The Canada Land Inventory//Soil Capability Classification for Agriculture. — 1969. — 16 р.
4. Полулан М.І. Класифікація ґрунтів України/М.І. Полулан, В.Б. Соловей, В.А. Величко; за ред. М.І. Полулана. — К.: Аграр. наука. — 2005. — 300 с.
5. Екологічні проблеми землеробства/Л.Д. Примак, Ю.П. Манько, Н.М. Рідей та ін.; за ред. І.Д. Примака. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 456 с.
6. Правовий інститут меліорації земель у сільському господарстві/О.О. Погрібний, Л.О. Бондар, М.О. Балай та ін.//Аграрне право України. —

К.: Істина, 2007. — С. 264.

7. Овчаренко О.І. Основні соціально-економічні та екологічні наслідки земельної реформи у сільському господарстві/О.І. Овчаренко//Землевпорядкування. — 2001. — № 1. — С. 20.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 «Про Методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів»//Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ІАЕ УААН, 2000. — С. 308.

9. Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів//Там само. — С. 309.

10. Шкала оцінки пашни по ефективності возделывания зернових культур Полтавской области. — К.: Інститут «Укрземпроект», 1988. — 20 с.

Надійшла 6.06.2016.